

Szabó T. Attila
(1906–1987)

Még alighogy megjelentek folyóiratainkban a 80. születésnapját köszöntő méltatások; még alig telt el idő azóta, hogy néhány napra itt volt közöttünk Magyarországon; még éppen csak átvette a Magyar Népköztársaság igen magas elismerést jelentő kitüntetését és a Kossuth Lajos Tudományegyetem díszdoktori oklevelét; még fülünkbe csengenek a zalaegerszegi ünnepségen a Pais-Emlékérem átvétele alkalmából elmondott megható szavai – s máris jött a váratlanságával is lesújtó gyász hír: Szabó T. Attila nincs többé. Halott a magyar nyelvtudomány egyik legnagyobb egyénisége, az újabkori erdélyi magyar nyelvészet iskolateremtő mestere, a kolozsvári egyetem nyugalmazott tanára, a Nemzetközi Magyar Filológiai Társaság és a Magyar Tudományos Akadémia tiszteleti tagja. 1987. március 7-én helyeztük örök nyugalomra a kolozsvári Farkas utcai templomban, majd a Házsongárdi temetőben megtartott megrendítő búcsúztatásokat követően, ezek meg ezrek résztvevő, fájdalmas végkíséretében.

Mint atyai barátja és ifjú éveiben buzdító pártfogója, Pais Dezső, ő is irodalomtörténészként indult, s szinte autodidakta módon vált a magyar nyelvtudomány büszkeségévé. Közel hat évtizedet átfogó nyelvészeti munkássága már mennyiségével is egyenesen lenyűgöző és a magyar nyelvtudomány több kutatási területén korszakalkotó. Ha valaki kézbe veszi azt a hat gyűjteményes kötetet, amely összességében mintegy negyedfélezer lapon tartalmazza elsősorban folyóiratokban megjelent cikkeit, tanulmányait, az még talán felerészben sem kapott képet e munkásság méreteiről, de mindenesetre érzékelheti azt a tematikai gazdagságot, sokszínűséget, amelyet Szabó T. Attila munkálkodása felelt. Az *Anyanyelvünk életéből* (1970), *A szó és az ember* (1971), a *Nyelv és múlt* (1972), a *Nép és nyelv* (1980), a *Nyelv és irodalom* (1981) és a *Tallózás a múltban* (1985) – mind a Kriterion Könyvkiadó publikálásában – gazdag áradatban jelzi azokat az irányokat, amelyek felé érdeklődése kiterjedt. És akkor még nem említettük önállóan, könyvalakban megjelent műveinek egész sorát, élükön az *Erdélyi magyar szótörténeti tárral*, amelyek közül néhányról még az alábbiakban lesz szó.

Szabó T. Attila munkásságának publikált eredményei szinte kivétel nélkül saját maga gyűjtötte óriási méretű, konkrét nyelvi adatanyagra épültek. A magyar nyelvtudomány történetében volt már jónéhány nagy anyaggyűjtő egyéniség, de egyik sem közelítette meg az ő ilyenmű tevékenységét, sőt talán összességükben sem értek föl vele. Kezdő kutató korától bújt a levéltárakat, a gyűjtőmunka valósággal szenvedélyévé vált, késő öregségéig is alig múlt el hétköznap, hogy néhány órát ne töltött volna a levéltárak polcain porosodó régi iratok értékes nyelvi adatainak kijegyzésével. Ebbéli munkálkodásának eredményeképpen mind szó-, mind hely- és személynév-gyűjteménye sokmillió cédulára rúg, összehasonlíthatatlanul nagyobb annál, mint amelyet – bármilyen fáradhatatlanul publikált is – életében közzé tudott tenni.

Nyelvtudományi munkásságának négy fő területe külön is kiemelendő. Tanulmányok százaiban vizsgálta a magyar szó- és kifejezőkészlet elemeit, a nyelvi problematika mögött mindig a való élet jelenségeit, az anyagi és a szellemi műveltség termékeit és kifejezőit keresve. E területen való munkálkodásának csodálatos adatgyűjteménye az, amely *Erdélyi magyar szótörténeti tár* címen eddig négy kötetben (Bukarest, 1974., 1978., 1982., 1984.) napvilágot látott, s amely sajnos csak az *e* kezdőbetűig jutott el.

A magyar nyelvtudomány történetében nem született még nyelvi tényeket hasonló mélységben feltáró, minden lehetséges oldalról megvilágító, ilyen hallatlanul gondosan szerkesztett, filológiai pontosságú mű; sőt még nemzetközi mércével mérve is szinte páratlan ez az alkotás. A régi erdélyi magyar nyelv gazdagsága, szépségei mellett feltárul benne a régi magyar műveltség egésze, a népi élet minden jellegzettségével. Vajha meg lehetne találni a módját annak, hogy a magyar művelődéstörténet e valóságos kincsébányája ne maradjon torzóban!

A maga bevallása szerint is a régi magyar tulajdonnevek izei, érdekességei, tanulságai vonzották Szabó T. Attilát a nyelvtudomány világába, majd jegyezték el végleg e tudománnyal. Ifjúkorától kedvenc munkaterületén — ameddig lehetett — rendkívüli szorgalommal dolgozott, az erdélyi helynévanyag óriási mennyiségét fölgyűjtve, részben közzé is téve, sokakat meg is magyarázva. Ilynemű gyűjteményei közül terjedelemben is kiemelkedik *Kalotaszeg helynevei* című mintaszerű kötete (Kolozsvár, 1944.). A helyneveket nem csak önmagukért kutatta, belőlük mindig igyekezett levonni a megfelelő település-, népiség- és kultúrtörténeti tanulságokat. Külön is mintaszerűen dolgozta föl több erdélyi város (Kolozsvár, Dés stb.) régi települési viszonyait. Helynévtanulmányaival iskolát teremtett, nemcsak Erdélyben követték őt e téren sokan tanítványai, hanem azóta is minden módszeres magyar helynévkiadvány lényegében az általa kidolgozott közlési elveken épül föl.

Csúry Bálint nyomdokain Szabó T. Attila szervezte meg Erdélyben a korszerű magyar nyelvjárásgyűjtő munkálatokat. Először ő jelentetett meg Magyarországon nyelv-atlasz-kiadványt: *Huszonöt lap Kolozsvár és vidéke néprnyelvi térképéből* (Kolozsvár, 1944.). Vezette az óriási nyelvi értékű, de anyagukban máig napvilágot nem látott moldvai magyar nyelv-atlasz-kutatásokat, amelyek a Keleti-Kárpátokon túli csángó és székely falvak teljes nyelvtérképét ölelték föl. Szervezte, ösztönözte a különféle erdélyi magyar nyelvjárási gyűjtőmunkálatokat is.

Tudománytörténeti munkásságából — jeles nyelvészekről, művelődéstörténészekről való megemlékezésein kívül — elsősorban a magyar névkutatás múltjáról, valamint az erdélyi magyar nyelvészet e századi történetéről írt tanulmányai emelhetők ki. *A magyar helynévkutatás a XIX. században* (Kolozsvár, 1944.) című műve egyike a legalaposabb, legmintaszerűbb magyar tudománytörténeti munkáknak.

Mindvégig fáradhatatlan, hűséges munkatársa volt a magyarországi nyelvészeti folyóiratoknak. Főként a Magyar Nyelvben jelentek meg legfontosabb, nagyjából részben nyelv-történeti és tudománytörténeti, valamint szófejtő tárgyú tanulmányai.

Kezdeményező, tudományirányító, szervező szerepe azért tudott oly jól kibontakozni, mert Szabó T. Attila nemcsak alkotó tudós, hanem egyszersmind tanár, nevelő is volt. A kolozsvári egyetem magyar tanszékének professzoraként eltöltött mintegy negyedszázados tanári tevékenysége során nemcsak a tanárnemzedékek egész sorát nevelte föl, hanem a nyelvtudomány aktív művelésére is sokakat megnyert. Elsősorban személyes példamutatásával hatott, nevelt. Igaz embersége, rendíthetetlen igazságérzete és állhatatossága, korrektsége, segítőkészsége, önmagával és másokkal szemben való igényessége, munkában való fáradhatatlansága, lobogó, olthatatlan tudomány-szeretete, színes, érzékeny lelkivilága, szóban és írásban választékos, szép stílusa, ízes erdélyi beszédmódja mind-mind olyan tulajdonságai voltak, amelyek alkalmasaknak bizonyultak arra, hogy megfogják a körülötte levőket, vonzóvá tegyék előttük egyéni-

ségét, és felebresszék az érdeklődést azon ügyek iránt, amelyeket ő képviselt és szolgált, az iránt a tudomány iránt, amit ő művelt. Tökéletesen tudatában volt hivatásának, nehéz helyzetekben is rendíthetetlenül küzdött céljai megvalósításáért.

Bármennyi küzdelem övezte is életútját, szép, emberhez, tudóshoz méltó, teljes életet élt. Életéhez illő volt a halála is: éppen munkatársaihoz sietett a Szótörténeti Társaság folyó munkálatainak megbeszélésére, amikor az utcán hirtelen összeesett.

Neve nemcsak Erdély nagy fiai közé sorakozik méltán, hanem az egész magyar nyelvtudomány, sőt az egyetemes tudomány is elvesztette elhunytával egyik kiemelkedő egyéniségét. Műveiben azonban tovább él munkás hétköznapijainak minden jeles eredménye, és barátai, tisztelői, egykori tanítványai továbbra is magukban hordozzák nemes személyiségét, ápolják feledhetetlen emlékét.

Benkő Loránd